

ציונות של מקדש במשנתו של הראי"ה קוק

עיון באיגרותיו של הראי"ה מעלה, שעם כל הוקרתו את המפעל הציוני, לא ראה בו יכולת לתת מענה אמיתי לצרכיו ההיסטוריים של עם ישראל. לשם כך הוא מציע להקים את תנועת 'דגל ירושלים', שתהווה תנועת-על למפעל הציוני, תמנע את הסתאבותו, ואף תחזק את 'המזרחי', הנתון בעמדת חולשה ותלות רוחנית ומעשית.

בשנת תרע"ח פרסם הרב קוק לראשונה את קריאתו לייסוד תנועת דגל ירושלים. תנועה זו החלה לקרום עור וגידים, אבל פעילותה נפסקה לאחר שהרב חזר ארצה והתמנה לרב הראשי לירושלים ואחר-כך לארץ ישראל. המניעים להקמת תנועה זו היו שניים, שהם אחד: ראיית חסרונותיה ואחריתה של התנועה הציונית, וההכרח לתחיית הקודש. להלן נעמוד על תכניה של תנועת 'דגל ירושלים', ועל הרלוונטיות שלה לימינו.

רקע

למרות כעשרים שנות ציונות – מהקונגרס הציוני הראשון ועד סוף מלחמת העולם הראשונה – רובו של 'העולם הכשרי' (כהגדרתו של הרב) לא הצטרף לתנועה הציונית מפני החילוניות שבת, וגם לא 'המזרחי' שנתפס כפשרן ונגרר אחר החילונים. הרב זיהה שני תהליכים שלא רבים השכילו לראותם בעת ההיא: האחד, שהמומנטום ההיסטורי שואף לארץ ישראל; השני, שאין עתיד לתנועה הציונית-חילונית, אם לא תקום בעקבותיה תנועת תחייה דתית שתתן לה את הבסיס הרוחני הנדרש.

על ראייתו של הרב את התהליך ההיסטורי השואף לארץ-ישראל כבר נכתב רבות. במאמר זה נתייחס לאופן ראייתו את המשך התהליך, ובו עסקו פחות, אך מאידך הוא חשוב היום הרבה יותר מאשר בזמנו, כיוון שאנו נתונים בשלבים היסטוריים שאותם חזה כבר בראשית המאה, שעליהם דיבר וכתב, ואף הציג להם פתרון.¹

1. לאחרונה התפרסם הספר 'חמורו של משיח', ובו דברי בלע על הרב קוק, תוך סילוף מכוון ומרושע של דבריו אודות אחרית הציונות החילונית. סגנון הספר מתאים יותר

א. הגדרת מצבה של התנועה הציונית החילונית וחזון אחריתה

בשנת תרס"ח, כארבע שנים בלבד אחר עלייתו ארצה והכרתו מקרוב את הנפשות הפועלות בעליה השנייה, כתב:

ואתה אדוני אתכבד להודיעך, כי זה לי זמן הגון אשר בחנתי דרכי, ואדע נאמנה שכל תקות ישוב ארץ-ישראל... היא תלויה בנקודה אדירה זאת שיתאספו אלינו כוחות טובים לעסוק בבניין הרוחני והחומרי של ארץ-ישראל... אל נא נאחר את המועד, אל נא ניתן את הרומסים לרמוס את היונקים, שורשי צמח ד' העולים על אדמת הקודש... אם נעזוב את שעת הכושר של התחלת התפתחות הישוב, והחלישות הגופנית והרוחנית וחסרון אמצעי המלחמה, יבואו עד מרום קיצם אצל שלומי אמוני ישראל, והיד הרמה המחומשת בהפקרות ודרכי הגויים באין זכר לקדושת ישראל באמת, המחפה את חרסיה בסיגים של לאומיות מזויפת בגרגרים של היסתוריה ושל חיבת השפה, המלבישה את החיים צורה ישראלית מבחוץ במקום שהפנים הוא כולו אינו יהודי, העומד להיות נהפך למשחית ולמפלצת, ולבסוף גם לשנאת ישראל וארץ-ישראל, כאשר כבר נוכחנו על פי הנסיון – היד הטמאה הזו תתגבר, אז אין די באר גודל האסון. אבל בדי בטחתי שלא יתן למוט רגלנו... (אגרות הראייה א, עמ' קפב).

כלומר, הרב איבחנו את פוטנציאל ההרס העצמי הקיים בתהליך הציוני-חילוני, העתידי להוביל להתקוממות נגד כל הערכים שאותם טיפח בעצמו! כנראה שחוץ מהבנת התהליך הפנימי-רוחני, שימשו לרב מקור גם דבריהם ומעשיהם של מאוכזבי העלייה השנייה, שחזרו לארצות מוצאם תוך השמעת ביקורת ושנאה על ארץ-ישראל והעם היהודי. במאמר 'ירושלים' כתב:

לפרוטוקולים של זקני ציון, ויש להצר על כך שיהודי הגיע לשנאה עמוקה כל כך לאחיו עד כדי פרסום ספר שכזה. כפי שנטען במאמר זה, בניגוד לרבנים אחרים, שלא ראו בציונות אפילו מעט טוב, אלא כפירה ורע בלבד, ראה הרב את החיובי שבאנשים המוסרים את נפשם על יישוב הארץ ועל קיבוץ גלויות. מאידך, לא עשה שקר בנפשו להכשיר חלקים בעייתיים הקיימים בציונות, שאת תוצאותיהם אנו רואים כיום. ברור בכל אופן, שלא היו לו כל כוונות השתלטות זדוניות על החברה החילונית. הרב קוק דיבר וכתב על הצורך הדחוף במערכת ערכית-רוחנית מקורית וטהורה, שרק היא תוכל לתת חיים למפעל הציוני, ובהיעדרה - לא יוכל לשרוד.

הננו הולכים ומגששים כעיוורים קיר כל ימי התחייה הלאומית...
לבושים צואים אנו מלבישים את בן המלך... מה אימות הן המחשבות
אשר עלו על הלב מראשית ימי התגלות תחייתנו הלאומית עד כה!
מחשבות שאם היה בהן קורטוב של אמת היו יכולות להמית עם חי,
וקל-וחומר שאינן יכולות להחיות עם מת... (מאמרי הראי"ה, ב, עמ'
298).

התשתית האידיאולוגית שביסוד התנועה הציונית, הרואה בארץ-ישראל מקלט
בטוח בלבד, אינה נושאת בחובה כל בשורה רוחנית, ומתכחשת לייעודו
ההיסטורי של העם. אין עם ללא תפקיד היסטורי ותרבות ייחודית, לכן מחשבות
כאלה עלולות להמית עם חי, שהרי לפיהן אין תכלית לקיומו הפיזי כשלעצמו,
ולכן ילך גם רצון החיים שלו ויתנוון. בוודאי שאינן יכולות להחיות עם מת
כישראל, שאינו קיים כגוף לאומי בעת הגלות.

באיגרת אחרת הוא מגדיר את תפקידה המוגבל של הציונות:

הציונות לא תוכל למצוא את מלוא צדקה מפני שהיא תנועה מודרנית,
מפני שלא כל מה שהוא מודרני הוא צודק. גם המלחמה האכזרית היא
תנועה מודרנית, ומכל-מקום כמה רשעות יש בה! ... המעוז העולמי לעם
ישראל הוא חיי רוחו שהתבצר בו במבטח יותר חזק מכל החומות
הגבוהות אשר לכל ממלכות הגויים, והחומה הזו אי אפשר שתהיה נתונה
הפקר לכל הרוצה להשליך עליה אבני קלע לפרוץ בה פרצות בצורה
מוחלטת וקבועה...

הציונות בתור תנועה מרקלמת [= מציגה] את היסוד הלאומי של
ישראל, היא טובה נכונה, ויש לה אחרית ותקווה, אבל בתור משגב של
האומה כולה לעולם לא תקום ולא תהיה, מפני שביסודה אינה משגת את
אור הקדש של חיי העולם אשר לנשמת האומה ... (אגרות הראי"ה, ג,
עמ' קנו).

הרב רואה בציונות תחילתה של דרך ומביע בהרחבה את הערכתו ליסוד החיובי
שבה. במיוחד בא הדבר לידי ביטוי בפרקי 'אורות התחייה' שבספר 'אורות'². אך

2. שנים רבות נלמדו פרקי 'אורות התחייה' הללו בשבח התנועה הציונית באופן בלבדי.
מעטים יחסית קראו את האיגרות המובאות כאן ועוד רבות שלא צוטטו, ובוודאי לא קראו
את האיגרות הרבות הנדפסות בחלק ד, שיצא לאור רק בשנת תשמ"ד. בשל כך התקבלה
תמונה לא מאוזנת על יחסו של הרב, ובעקבותיו יחסנו הראוי לתנועה זו. למעשה, הציונות

פרקים מפורסמים אלה הם רק צד אחד של המטבע; יש לראות את הגותו של הרב בכללותה כדי להבין נכונה את יחסו המורכב לציונות, והדברים שצוטטו לעיל מאיגרותיו מהווים השלמה חשובה. גם באורות התחייה ניתן למצוא דברים נגד תפיסה ציונית המנותקת מהעבר והייעוד:

טעות יסודית היא החזרה מכל היתרון שלנו, החידלון מההכרה של אתה בחרתנו. לא רק משונים אנחנו מכל העמים, משונים ונבדלים בחיים הסתוריים מצוינים, שאין דוגמתם בכל עם ולשון – כי אם גם מעולים וגדולים מאוד מכל עם. **אם נדע את גדולתנו אז יודעים אנו את עצמנו, ואם נשכח את גדלנו אנו שוכחים את עצמנו, ועם שישכח את עצמו בוודאי הוא קטן ושפל** (פרק ה).

בהמשך, בפרק מד, הוא חוזה גם מרידה רוחנית שתבוא ותמאס כל נשגב ונעלה, ובפרקים נוספים הוא מבקר את התנועה הציונית-חילונית. גם ניהול התעמולה והמגעים הבין-לאומיים על ידי המוסדות הציוניים זכו לביקורת נוקבת מצדו:

תאוות ההתדמות אל אותם העמים המכוסים בחושך אשר אכלונו בכל פה, התקום ותחייה עוד להיכנס כמו ארס בתוכיותה של תנועת תחייתנו? ... נחלץ מאותו הלחץ של הזחלנות, שהעסקנות הלאומית המודרנית עצור בו, זו הדו-פנימיות (= דו-פרצופיות), להגיד בקול ובכתב מעבר מזה שאנו רק לאומיים אנחנו, ואין לנו בכלל עניין קדוש וא-להי, ומעבר מזה, כשנצרכים לדבר עם הגויים שעוז ממלכה בידם, ורגש של כבוד לקדוש ד' והאורה הא-להית שבתנ"ך היא חוטר גאותם – שם מתהפכים למקדישי הביבל (= התנ"ך), וכמה תוכל צביעות כזאת להיות קיימת ולא תתגלה בכל מערומיה? ... נתאזר חיל... לרומם את התנועה הקדושה משפלותה לבל יבואו בה טמאי נפש לחלל את קדשה... (אגרות הראי"ה, ג, עמ' רטז-ר"ז).

הרב העריך שחלק ניכר מהאהדה הבין-לאומית לשיבת ציון נובע מיחסם החיובי של הבריטים ועמי אירופה הנוצרית, וגם עמי האיסלאם, לתנ"ך, ומתוך כך לעם

הדתית לא השתחררה עד עתה מהתלות בתנועה הציונית החילונית, הן במישור הרוחני והן במישור המעשי. אפילו תנועת יגוש אמונים שהתיימרה בתחילתה ללכת בכיוון זה, לא הצליחה להמשיך עד המטרה שהציב הרב, כפי שהיא מתוארת בגוף המאמר.

ציונות של מקדש במשנתו של הראי"ה קוק

ישראל. לכן חשש מפני התרחקותם מהתנועה הציונית כשיראו שאינה מתכוונת לפעול על פי עקרונות התנ"ך שהם אמונים עליו, ושאינה אלא תנועה מערבית חילונית נטולת ערכי נצח.

יש לחוש שאם ירגישו המעמיקים באמונה שבין העמים שהכוח היותר חשוב בהתנועה הוא חלוני ועולמי, רחוק מהכרת הקודש וגעגועי האומן... תוכל חלילה הפוליטיקה בעצמה לצעוד אחורנית... (אגרות הראי"ה, ג, עמ' קעג).

דומה שהמאזין לתעמולה המוסלמית כיום על היות הישות הציונית חלק מהאימפריאליזם המערבי החלוני והמופקר, רואה בעליל כיצד החשש ההוא מתגשם.

ב. דגל ירושלים - עקרונות ומטרות

כחודשיים לאחר הצהרת בלפור פרסם הרב מכתב גלוי ושלח אותו לקהילות רבות בעולם. במכתב הוא קורא לעולם היהודי הכשר להתאחד למען 'הסתדרות ירושלים' שתפעל למען בניין העם בארצו. הוא מבחין בין 'ציון', שעל שמה קרויה הציונות, לבין 'ירושלים':

מאז ראשית תולדותינו התבלט שם 'ציון' אצל ההבטאה העולמית של **מלכותנו**, כוחנו העולמי שהוא הנהו גם כן ודאי קדוש מצד עצמו... אמנם 'ירושלים' מבטאת בהבלטתה את המטרה של **קדושתנו** מצד עצמה בתור המגמה היותר גבוהה... בעד עצמנו ובעד **האנושיות כולה**, המקום של בית-המקדש, בית תפילה העתיד של **כל העמים**, המקום שבו ישבו הסנהדריה הגדולה אשר ממנה יצאה ותצא תורה... (אגרות הראי"ה, ג, עמ' קמח).

חוץ מההבחנה בין הצד הלאומי לצד התורני, מגדיר כאן הרב הגדרה יסודית מאוד, הקובעת את אופיה השונה מהותית של התנועה החדשה שאותה הוא רוצה להקים. התנועה הלאומית החילונית, ככל תנועה דומה בעולם, מעוניינת בטובת העם שאותו בלבד היא מייצגת. לעומתה, 'דגל ירושלים' דואגת – כפי המסורת היהודית התנ"כית – לעולם כולו!

הרב מתווה את הדרך ליישום תחיית הקודש במישור הרוחני בתוכנו ולעולם כולו: ייסוד בתי מדרש שבהם ירוכזו מיטב הכוחות, שיעמיקו בלימוד אמונות ודעות בכדי לזקק מחדש את מושגי האמונה מהטעויות הקיימות עדיין בעולם

אברהם וסרמן

הדתני שלנו, ועוד יותר מזה בעולם הדתני של הגויים :

ליסד בתי-מדרש גדולים לחקרה של תורה... ליסד בית דין גדול כללי...
לכלכלת כל ענייני הדת והחיים המעשיים בהתחברותם... על ההשפעה
המיוחדת של הזיקוק של הדעה האמונית הכללית בעולם שתיוולד לידה
חדשה על-ידי הופעת אורן של ישראל... לטהר את הרוח הדתני שבכל
מלא העולם... (שם, עמ' קסד).

מגמה זו נובעת מתפיסה של מקדש. כפי שצוין לעיל, בית-המקדש כבית תפילה
לכל העמים מגדיר את השאיפות הלאומיות שלנו, לא כדאגה לקבוצת אנשים
בעלי אינטרסים משותפים, אלא דאגה לעולם כולו. בכמה מקומות מדגיש הרב
את מרכזיותו של המקדש באידיאולוגיה של דגל ירושלים:

ציון תיפדה בעת אשר אור ירושלים יופיע; שאיפת הממלכה בהדר ואון
תיגלה בעולם בעת אשר עריגת בית קדשנו ותפארתנו תצא ממחבואי
הלב. (שם, עמ' ריז).

ועוד :

רבה עלי תכונת העבודה ביסוד הסתדרותנו הקדושה, הקשורה בקשר
אמיץ ביסוד אור ישראל, המתנוצץ ממקום מה נורא, מרום מראשון
מקום מקדשנו... (שם, עמ' רכא).

הסגנון הלאומי המיוחד שיווצר על-ידי תנועת התחייה של דגל ירושלים יהיה
סגנון של שלום הנובע מהתוכן הא-לוהי של הנשמה והתפקיד המיוחדים לנו :

אנחנו חייבים להכניס את התוכן הקדוש הא-להי בתוך הביטחון של
מעמדנו בארץ-ישראל, שהוא יעורר את כל העולם האנושי להתרומם
לאחיזה קדושה בכל העניינים הפוליטיים שלהם, מה שההתכוונות מזה
שהיא נובעת מתוך הנשמה הישראלית... היה יהיה העמוד והמבצר של
שלום העולם העתידי... (שם, עמ' קצה).

תנועה זו תביא בשורה לכל העולם :

אור תנועת קודש זו תסיר את כרובי עינא המעיבים את עוני חשכם,
המערימים סוד על עם ד' לחשוב עליהם תועה ועזבון. והתנועה ירושלים
נפלאות תחולל בספרות ובפועל, להביע לכל העולם כולו הנה דבר ד' קם
ונהיה, ולא עזב ד' את עמו ולא יעזבו עדי עד (שם, עמ' רכא).

ציונות של מקדש במשנתו של הראי"ה קוק

הרב לא הסתיר את שאיפתו לבניין המקדש, ובאיגרת גלויה (אגרות הראי"ה, ד, עמ' פג) שנכתבה אודות עבודה עברית, כתב שלעומת הציונות החילונית ומטרותיה – מטרת דגל ירושלים היא "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו"!

ג. דרכי פעולה

הרב ראה בעינו הפקוחה שגם במישור המעשי אי אפשר שתנועת תחייה זתית תהיה משועבדת לסולם הערכים וסדר העדיפויות של תנועה אחרת. ובשלל איגרות חזר והדגיש זאת:

שכל המוסדות וכל עניי הכספים שיש להם יחש אל ענייני הקדש בארץ-ישראל, מוכרחים להיות עומדים ברשותם והנהלתם של שלומי אמוני ישראל... ליסד קרן קיים רליגיוזי שיעמוד בקרבנו בעבודתו הירושלמית כמו הקרן הלאומי העומד לסייע את העבודה הציונית (אגרות הראי"ה, ג, עמ' קעח).

ההסתדרות ירושלים תאמץ ותחזק את כל המקודש על אדמת הקדש בשלטון עצמי מבלי שום התרפסות כל-דהו לאיזה כח של חול... דגל ירושלים יינשא בידי תמימי דעים שלמי-אמונים, צניעי ומעלי, הכופים אזניהם לקול מורים, וליבם וידם אמונה בטהרת קדושת ישראל בכל מערכי לבם (שם, עמ' רכא).

אמנם הרבה מאוד צריכים להתאמץ שתהיה הסתדרותנו ניכרת יפה על אדמת הקודש. מקווים אנו שקרן גדולה תוזמן למטרת ישיבה עולמית גדולה... יואל ד' וחפצו בידינו יצלח שתסודר גם-כן משלחת קדושה ברשיון הממלכה הבריטית, בשם הקומיסיה ירושלים, שחבריה יהיו נושאים דגל הדת וקדושת התורה לכוון בעוז וגאון-קודש את כל מכוני הקדש, ולגשם בפועל את השאיפה של תחיית הקדש, כרצון יראי ד' וחושבי שמו, במעמד חפשי בלתי תלוי בכח חילוני כלל וכלל... (שם, עמ' רכד).

אתה שואל על דבר המעשים והפעולות. הנה כל המפעלים שכבר ישנם בחוגו של עולמנו הכשר – הלא אנו שואפים לחזקם ולאמצם, להעמידם

אברהם וסרמן

**ברשות עצמם שלא יצטרכו לקבל תמיכה מכחות כאלה שהם באמת
מבזים אותם בפיהם ובעטם... (שם, עמ' רכו).**

הוא אף הגדיר את שחרור הקדש מגורמים זרים כעניינה הראשי של 'דגל
ירושלים' (אגרות הראי"ה, ד, עמ' כט).

למרות רצונו הבסיסי לאיחוד הכוחות, בחן הרב את המציאות וראה
ש"אמנם זה [= כניסת העולם הכשר בהמוניו לתוך ההסתדרות הציונית] אפשר
להיות באופן תיאורי, אבל בדרך מעשי יודעים אנחנו שזהו אי-אפשר. ההשתנות
של המושגים בין ההמון הגדול של העולם הכשר שלנו נגד הרבה דעות השוררות
בתוך החוגים הציוניים, הביאו ועוד הם מביאים לצערנו רגשי אי-אמון
כאלה... " (אגרות הראי"ה, ג', עמ' קצב). כדי לקדם את הצד המעשי-
התיישבותי-כלכלי של דגל ירושלים מציע הרב:

**לכונן מושבות, ליסד חוות, ערים, כפרים, בתי חרושת וקבלניות
מסחריות. השדרה של הפועל הכשר תתכונן על-ידי מושבות של פועלים
בכל המכשירים הטובים הדרושים לזה... (שם, עמ' קצו).**

גם את התרבות כולל הרב בארגונו:

המחלקה התרבותית היא מתענפת על הקיום של כל קודש וכל מה שהוא
כשר... להחזיק את כל המוסדות הכשרים, לתת להם עצמה, להשתדל
בכל האפשרויות... לחזק את כל תלמידי החכמים שיש לנו בירושלים...
לפאר ולהדר את כל הבתים המקודשים לתורה ועבודה... משרדי
הבתי-דינים, בתי הת"ת שיהיה להם חזות נאה והגון... (שם).

כדי להכניס תחת כנפי התנועה קשת חברתית רחבה חילק הרב את התנועה
לשלוש זרועות:

1. **האידיאה ירושלים** – בירור הרעיון אודות ערכה המקודש של התנועה
הלאומית ושל יחס האומה לארץ ישראל. את האידיאה ישאו סופרים,
משוררים, אנשי רוח לסוגיהם וגם פוליטיקאים, שיעסקו בבירור היסודות
הרוחניים ובדרך ביטויים במערכת הציבורית. כלומר, הפוליטיקה תבטא את
העומק הרוחני של עם ישראל ולא תתבסס על הסגנון החילוני.
2. **הסתדרות ירושלים** – הרב רצה לפתוח את השורות גם למי שאינם שומרי
תורה ומצוות אבל מזדהים עם רעיונות התנועה. לכן:

ההסתדרות ירושלים תכניס לתוכה כל אדם מישראל המכיר ושואף
שצורת החיים המקודשים בישראל תהיה מוכרת יפה לחיינו בארץ

ציונות של מקדש במשנתו של הראי"ה קוק

ישראל, החל מחיזוק האמצעים של החינוך עד המוסדות היותר כלליים... רבים מאוד נמצאים שאינם יכולים לחושבם בכלל "שלומי אמוני ישראל לגמרי", ובכל זאת חפצים הם בכל לבם לראות את ארץ-ישראל בנויה בהדרת קודש. מן היותר קרוב עד היותר רחוק שבסוג זה תיבנה ההסתדרות, שעל ידי ריבוי חבריה תיעשה גם לכח חמרי הגון וגם לכח מוסרי חשוב של גלוי רצון לאומי... שם, עמי רכה-רכו).

3. דגל ירושלים – "יכניס לתוכו את כל אלה אשר היהדות השלמה היא מתקיימת בחייהם הפרטיים, הם כל המחנה הגדול העולם הכשר שלנו..." (שם).

הרב חילק את המטרות לפי סדר קדימותן: א. חיזוק הקיים ושכלולו – הישיבות ומוסדות התורה בארץ, שהיו מוזנחים ובמצוקה מתמדת, יזכו להקצבה רחבה ולרווחה, שתגרום ממילא גם לחיים שמחים יותר וליצירה רוחנית. ב. בניית מוסדות חדשים – בראשם הישיבה המרכזית העולמית, לה יש תפקיד מכריע ביצירת הרוח החדשה של תורת ארץ-ישראל, שתענה לצרכי הדור ותבלום את זרם הכפירה המתגבר. בייחוד מדגיש הרב את משקל הנגד המהותי שתהווה ישיבה כזו לאוניברסיטה העברית, המושכת צעירים חילוניים רבים לירושלים. ג. הקמת מוסדות תרבות יהודית מקורית בכל התחומים האמנותיים והתרבותיים. ד. ייסוד בית-דין מרכזי שיהווה מעין סנהדרין, בהסכמת הקהילות בכל העולם (שם).

ד. גישת המזרחי והתנועה הציונית

המזרחי, שהיה חלק מההסתדרות הציונית, לא הצליח למשוך את רוב העולם היהודי הכשרי לשורותיו. הרב בתן מציאות זו והגיע למסקנה שהסיבה לכך היא שהמזרחי אינו מתווה דרך עקרונית חדשה אלא נספח לדרך הציונית-חילונית, ומנסה להשפיע בתחומים המצומצמים שהמנהיגות החילונית מאפשרת לו. בנייתו של תולדות הציונות והמזרחי כותב הרב:

ה'מזרחי התחיל בעת שתנועת ציון היתה קטנה. בתקופה של חיבת ציון לא היתה לו תכונה מיוחדת, אף על פי ששתי השאיפות, הטבעית והקדושה, היו כלולות בה. בהתפתחות הדברים מוכרח שכל חלק תהיה לו תכונתו הברורה. אז נוצר ה'מזרחי'.

אברהם וסרמן

עכשיו אנו עומדים לעלות לתקופה הרבה יותר גדולה וגבוהה. אם הימזרחי רוצה להשאר רק בתור סעיף הרי הוא עושה עוול לעצמו. אם הוא רוצה לבלוע לתוכו את כל התנועה כולה - הרי הוא עושה עוול לכל התנועה, מלבד מה שאין זה לפי כוחותיו. הדרך היחידה היא שהוא יעלה למדרגה יותר גבוהה של מזרחי, למדרגה של 'ירושלים', שהיא שווה בזכותה לציפון... אינני אומר שהימזרחי צריך להבטל, לא, יש לו עוד הרבה לעשות, אבל טובי כוחותיו צריכים מיד להכנס לתוך ההסתדרות 'ירושלים' (כמו שטובי הכחות של 'חובבי ציון' נכנסו בשעתם להסתדרות ציפון) כדי לרומם את רוח הימזרחי הפנימי (שם, עמ' רנ).

דוגמה לעניין מרכזי שבו בלטה מוגבלות המזרחי היה המשפט שאותו אימץ הקונגרס הציוני, שקבע כי "הציונות דבר אין לה עם הדת". הרב קוק קרא למזרחי פעמים רבות לפעול לביטולו של משפט זה, שמורה על 'התבוללות לאומית', כהגדרתו (שם, עמ' קעב) - אך ללא הועיל. הוא גם התריע על היחס המזלזל של ראשי הציונות למזרחי:

חיבה וכבוד אני רוחש להמזרחי, בכל לב הנני שואף לפיתוחו והתרחבותו, אבל אל יאמרו שיכורי הנכריות: הנה המוהיקנים האחרונים. נגררים הם אחרינו, ירעו עד שישתאבו, ודור חי יקום ויאמר בגאון השלכתי את כל סבל הירושה ולאום אירופאי חדש נוצרתי. והאימרה הזו מלאתי צחנת ריקבון היא עולה מכל התכונה העכשווית בארץ ובחו"ל. אוי לנו כי שודדנו (שם, עמ' רטז).

כשראה שכך הם פני הדברים הבין שאין ביכולתו של המזרחי לחולל את המפנה הדרוש לעצם התחייה ולגיוס כל העם לתהליך זה:

המטרה האחרונה בחיים הכלליים היא פועלת הרבה על כל הדרכים המסבבים אותה. על כן בהיות המטרה האחרונה להציונות הכללית החוסן הלאומי הגשמי, שאפילו אם נכניס בתוכה זרמים דתיים יהיו נראים כספלים... ובכל פעם בהפגשם יחד העניינים העולמיים והדתיים - יהיו האחרונים נדחים מפני הראשונים... אבל דגל ירושלים מבטא הוא במציאותו שהמטרה הראשית היא יסוד הקדש... ולהגדה ציבורית זו אנו צריכים כעת להסתדרות שלמה שתביע אותה, ורוח זה לא ניתן למזרחי ביסודו... ועל-ידי השבת אור הקדש... נחזק את היסוד הפוליטי באמת והדר. ודבר זה לא יצא אל הפועל על-ידי הדרך האטי המזרחי, כי

ציונות של מקדש במשנתו של הראי"ה קוק

אם על-ידי ההופעה החדשה של הסתדרות תחייתית לשם כך ביחוד ...
(שם).

מובן שכאשר ראו ראשי המזרחי את יזמת הרב חששו מפניה, וחלקם אף שיגר אליו מכתבים נזעמים. לכולם השיב בסבלנות, כדרכו, והציג ראייה רחבה שיש בה מקום גם ל'דגל ירושלים' וגם למזרחי. לדעתו, כשתהיה 'דגל ירושלים' תנועה חזקה – יתחזק יותר כחו של המזרחי, ויוכל לעמוד על עקרונותיו ולקבל את דרישותיו מהתנועה הציונית:

נרומם את דגל ציון על-ידי הוד ירושלים... המזרחי בתוך ההסתדרות הציונית פנימה ישמיע קולו קול עז, לא קול רפה ומתנוודד, יאמר בגאון שהוא זרק הוא הנהו התוכן הקיים של הציוניות, אפילו בערכיה החילוניים... נחלץ מאותו הלחץ של הזחלנות שהעסקנות הלאומית המודרנית עצור בו... חביבי ממעמקי לבי אני מתחנן הנני עמכם, ידי מוכנה היא לעזור ולתמוך את המזרחי... אבל נתאזר נא חיל כל אציל רוח לרומם את התנועה הקדושה משפלותה... (שם, עמ' ריז).

גם ראשי התנועה הציונית חששו מפני תחרות וטענו שאין לפצל את הכוחות. הרב השיב שאין סתירה ביניהם, וגם מי שהוא חבר בתנועה הציונית יכול וצריך להיות חבר ב'דגל ירושלים':

מי שהוא ציוני, אם רק יש בו צד של כשרות יהדותית צריך הוא לדעת שמצד ציוניותו איננו יוצא כי אם ידי חובת עבודת החול של האומה, אבל חלקת עבודת הקדש לא נעבדה עדיין... וצריכה היא לתנועתנו הירושלמית. וגם המזרחי צריך לדעת שעד כמה שיהיה מצליח בהשפעתו בחוגה של הציוניות, יהיה צריך לוותר על הרבה דברים מפני השלום והנימוס... והמקום שעל ידו יוכל להרחיב את צעדי הקדש הוא בתוך הסתדרותנו... (שם, עמ' רלד).

ה. אחרית דבר

'דגל ירושלים' החל לקבץ סביבו תלמידי חכמים וציבור תומך. כשנבחר הרב קוק לרב ראשי לירושלים חשב עדיין שיוכל להמשיך במפעלו הגדול, אף שכבר אז ראה מה רב הזמן שהוא צריך להקדיש לעבודת הרבנות. במכתב לרב קליערס מטבריה כתב:

אבקש מטו [= סליחה] מהדר"ג חביבי על מניעת תשובתי על איזה מכתבים שקבלתי ממנו, מפני העומס והטרדה, ואת מדת טובו הסליחה. אקוה בעה"י כשירחיב ד' לנו ויסודרו עניינינו פעה"ק ת"ק ברחמי המרובים – נתכנס יחד לעבוד עבודת כנוסנו הקדוש לרומם דגל ירושלים... (שם, עמ' רפב).

ככל שחלף הזמן התרכו הרב בייסוד הישיבה המרכזית העולמית, בה ראה את העניין הראשי שממנו תצמח דגל ירושלים בכל רוחב פעילותה. שאר ענייני דגל ירושלים הלכו לאטם, ואפילו עיתון קבוע לא נוסד. האגודות שנוסדו בכמה מקומות (שויץ, אנגליה, ארה"ב) לא היו פעילות, הפעילים היו מועטים, וכשבנו הרב צבי יהודה לא היה לצדו, לא היה הרב מסוגל לעשות דבר. הוא מודה בעצמו בחוסר יכולתו המעשית (איגרות הראי"ה, ד, עמ' פה, פז).

סופו של דבר - ההסתדרות הזו לא הצליחה לעשות יותר מאשר הקמת הישיבה, הידועה כיום בשם 'מרכז-הרב'. בנו וממשיך דרכו הרב צבי יהודה הכהן קוק המשיך את מפעלו של אביו והרחיב את חוג השפעתה של הישיבה. ממנה אכן יצאה תנועת התיישבות ציונית דתית-אמונית, כפי שחלם אביו הרב לעומת זאת טרם זכינו לשינוי עמוק במחשבה הציונית-אמונית, שיתבסס על העקרונות שאותם מתווה הרב, ועיקריהם הובאו במאמר זה. לנגד עינינו הולכת ומתרחבת תופעת אבדן האמונה בצדקת הדרך, ואבדן המוטיבציה להמשיך במפעל הציוני. אם בשעתו היו דברי הרב קוק נכונים - הרי שהיום הם הפכו לאזעקה דחופה. הכול ממתניס לאיש או לקבוצת אנשים שתביא און הבשורה ותניף את דגל ירושלים.³

3. לאחר כתיבת מאמר זה בא לידי מאמרו של יהודה עציון, "להניף מחדש את דגל ירושלים" (ילברית' 3), העוסק באריכות בנושא זה. גם לדעתנו יש להניף את דגל ירושלים אך לא בסגנון שמציע עציון. כמו-כן דומני שהכותב מפרש באופן מוטעה את דברי הרב אודות חוסר החשיבות שבסדרים הטכניים של התנועה, מה שהרב קורא יחצד המשטרי (איגרות הראי"ה, ג, עמ' רנו). עציון סבור שכונתו לחזנת הצדדים הפוליטיים, ולא היא. הרב עצמו כתב שיעסוק בפוליטיקה, כפי שהובא במאמר זה, וגם התאמץ לייסד בתי חרושת ושכונות מקרן דגל ירושלים (ענין איגרות הראי"ה, ד, עמ' ריב).